

УДК 343.2/.7(477):341

О. О. ЖИТНИЙ,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРО ДЕЯКІ ЧИННИКИ ГЕНЕЗИСУ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ВИМІРУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Метою публікації є висвітлення чинників генезису кримінального права у міжнародно-правовому вимірі. Предметом дослідження є загальні та євроінтеграційні зовнішньополітичні фактори розвитку кримінального права України.

Під час проведення дослідження застосовано порівняльний метод, системно-структурний аналіз та історичний метод.

Здійснено спробу систематизації обставин, що впливають на генезис міжнародно-правового виміру кримінального права України, з урахуванням їх соціально-політичної та юридичної природи. Наголошено на необхідності здійснення моніторингу факторів зовнішнього впливу, що має сприяти еволюції вітчизняної кримінально-правової доктрини і практики кримінально-правової охорони шляхом подальшої гармонізації національного кримінального права з міжнародно-правовою системою.

Ключові слова: *кримінальне право, міжнародна нормативна система, міжнародно-правовий вимір, взаємодія, гармонізація.*

Сучасне кримінальне право України забезпечує порядок суспільних відносин не лише в межах її кордонів. Його положення видбивають також включеність української правової системи до системи засобів захисту міжнародних відносин, забезпечуючи реагування національних правоохоронних органів на злочинну діяльність інтернаціонального і транснаціонального характеру (таку як організований наркобізнес, легалізація отриманих злочинним шляхом коштів, торгівля людьми, кіберзлочинність тощо). До об'єктів охорони кримінального законодавства України включено наднаціональні цінності (мир та безпеку людства), а в Кримінальному кодексі держави задекларовано наміри забезпечувати відповідність законів України про кримінальну відповідальність положенням міжнародних договорів згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України (ч. 5 ст. 3 КК України). Таким чином, є підстави для визнання реальності існування феномена міжнародно-правового виміру су-

часного кримінального права України – сукупної системно-структурної та функціональної характеристики цієї галузі, обумовленої її взаємодією з міжнародною нормативною системою та залежністю її розвитку від світових і макрорегіональних процесів економічної, політичної та культурної інтеграції [1].

У сучасній кримінально-правовій доктрині різноманітні аспекти міжнародно-правового виміру кримінального права України постійно привертають увагу фахівців. Відповідні загальнотеоретичні, методологічні та прикладні проблеми розроблялись П. П. Андрушком, М. І. Бажановим, Ю. В. Бауліним, В. І. Борисовим, О. М. Броневицькою, В. О. Гацелюком, Н. О. Гуторовою, Т. А. Денисовою, С. Ф. Денисовим, М. В. Карчевським, О. М. Костенком, В. М. Куцом, М. П. Куцевичем, С. П. Кучевською, С. Я. Лиховою, В. О. Навроцьким, Є. О. Письменським, Ю. А. Пономаренком, В. П. Попович, А. В. Савченком, П. Л. Фрісом, М. І. Хавронюком, В. Б. Харченком,

О. Ю. Шостко, С. С. Яценком та деякими іншими вітчизняними криміналістами. Однак у зв'язку зі складністю, множинністю й динамічністю відносин між національним кримінальним правом і міжнародно-правовою системою фахівці не завжди готові пояснити їх особливості, виявити закономірності та окреслити перспективи розвитку зазначеної галузі під впливом наднаціональних чинників. Крім того, попри безумовну актуальність зазначеної проблеми та значного інтересу до неї у вітчизняному правознавстві, фахівці з кримінального права її найчастіше аналізують при розробці окремих кримінально-правових інститутів чи норм. Поки що чинником посилення впливу міжнародного права на національне кримінальне право у літературі приділено недостатньо уваги. Висвітлення деяких із цих чинників є метою цієї публікації.

Вивчення пам'яток вітчизняного права свідчить, що проникнення «міжнародного компоненту» у внутрішньодержавні механізми кримінально-правового регулювання відбулось давно. Так, ще в Київській Русі існувала практика видачі правопорушників за межі держави (інститут екстрадиції і сьогодні функціонує «на стику» приписів національного кримінального права з міжнародним). Ще у літописному договорі Олега з греками 911 р. та пізнішому договорі Ігоря 944 р. передбачалося, що русини, які вчинили злочини у Візантії, передаються для покарання до Київської Русі (греки в подібних випадках передавалися до Візантії [2, с. 13–14]).

Після століть розвитку державно-правових процесів на українських землях, в умовах становлення міжнародного права, постійного удосконалення міждержавних відносин ті обставини, які зумовлюють потребу координації кримінального права держави з приписами міжнародно-правових актів і вимагають забезпечення його міжнародно-правової відповідності, значно урізноманітнилися і ускладнилися. Так, у сучасній літературі до них віднесено: 1) взаємозв'язок і взаємозалежність кримінального права й договорів кримінально-правового характеру; 2) обов'язок держави забезпечувати виконання у своїй правовій системі зобов'язання за міжнародними угодами; 3) мету України увійти в ЄС; ратифікацію основних європейських договорів; 4) неможливість оперативного врахування у нормах національного кримінального закону реалій

суспільного життя, які виникають у швидкозмінних обставинах, його непристосованість у деяких випадках адекватно реагувати на взяті державою міжнародно-правові зобов'язання; 5) ускладнення у правозастосуванні внаслідок абстрактного формулювання норми, наявності оціночних понять тощо; 6) можливість протиріч між кримінальним законом і нормами міжнародного права, які виникають унаслідок значного зростання масиву міжнародно-правових актів; 7) відсутність відповідних національних практик застосування або тлумачення окремих норм кримінального права за наявності відповідного досвіду у міжнародних органів (наприклад, щодо військових злочинів, злочину геноциду тощо); 8) тенденції правової глобалізації, що орієнтують на уніфікацію національного кримінального законодавства; 9) приналежність держави до міжнародних організацій та участь у міжнародних конференціях і нарадах; 10) необхідність співробітництва держав у протидії міжнародним злочинам та злочинам міжнародного характеру, укладення міжнародних угод з превентивною метою; 11) відсутність можливості забезпечити кримінально-правове регулювання суспільних відносин лише за допомогою національного кримінального законодавства; 12) необхідність сумлінного виконання державою міжнародних зобов'язань у сфері протидії злочинності; 13) розвиток міжнародного кримінального правосуддя; 14) необхідність узгодження норм внутрішньодержавного кримінального законодавства з нормами міжнародного права [3, с. 28–29; 4, с. 8; 5, с. 26–27].

Як бачимо, для пояснення соціальної, політичної та правової зумовленості подальшого розвитку міжнародного виміру національного кримінального права фахівці залучають значну кількість чинників різної природи. Однак відсутність будь-якої системи у подібних переліках ускладнює їх розуміння та визначення пріоритетів у розвитку зазначеного феномена.

Цілком погоджуючись із міркуваннями щодо багатофакторної зумовленості феномена міжнародно-правового виміру кримінального права, слід наголосити, що комплекс відповідних обставин, їх зміст, характер впливу на кримінально-правову систему України потребує ретельного аналізу та оцінки. Деякі з відповідних чинників пов'язані з векторами реалізації зовнішньої політики Української держави, інші – з актуальними тенденціями

розвитку всієї правової системи України. Одні з них відомі давно, інші виникли у процесі оновлення кримінального права України, зумовленого потребами підвищення ефективності застосування його норм, удосконалення окремих кримінально-правових інститутів, розвитку інструментарію протидії злочинності й контролю над нею [6, с. 18].

Систематизацію обставин, які впливають на формування феномена міжнародно-правового виміру кримінального права України, може бути здійснено з урахуванням їх соціально-політичної та юридичної природи. За цим критерієм серед них можна виділити загальноправові, галузеві (спеціальні), внутрішньополітичні, загальні зовнішньополітичні, євроінтеграційні зовнішньополітичні та кримінально-політичні фактори [7, с. 24–39]. Оскільки детальний аналіз усіх зазначених чинників неможливий у межах окремої публікації, сконцентруємо увагу лише на двох із них, які справляють найбільш загальний та постійний (стратегічний) вплив на формування і посилення ролі міжнародно-правового виміру кримінального права України, – загальних зовнішньополітичних та євроінтеграційних зовнішньополітичних факторів.

Так, загальні зовнішньополітичні фактори обумовлені участю України у міжнародних договорах, у тому числі й тих, які укладені з кримінально-правових питань (за деякими підрахунками, їх існує понад сімдесят [8, с. 15, 20]). Один з найважливіших принципів міжнародного права «*pacta sunt servanda*» (договори мають виконуватися), який закріплено у ст. 2 Статуту ООН [9] та ст. 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів (1969 р.) [10], вимагає приводити всі галузі законодавства держави у відповідність із чинними міжнародними угодами, забезпечувати імплементацію їх положень у національному праві. При здійсненні своїх суверенних прав, включаючи право встановлювати власні закони й адміністративні правила, держави-учасниці зобов'язані зважати на свої юридичні обов'язки з міжнародного права [11; 12]. Кримінальне право держави може використовуватись у міжнародних відносинах і як засіб укріплення зовнішньополітичних позицій держави. Наприклад, уже в XIX ст. законодавство містило положення, які мали забезпечувати кримінально-правовий захист сфери міжнародних відносин: у ст. 259–261 Уложення про покарання кримінальні й виправні було встановлено відповіда-

льність за напад на голову іноземної держави, на жителів сусідніх держав, посягання на основні державного ладу іноземної держави, образу іноземного посла, дипломатичного агента і створення небезпеки розриву відносин із дружньою державою [13, с. 84–85]. У XX ст. ідея заборони подібних діянь була втілена у міжнародно-правових документах (наприклад, у Конвенції про попередження і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів від 14 грудня 1973 р., в якій передбачено встановлення кримінальної відповідальності за посягання на дипломатів), а напад на інші держави кваліфікується сьогодні як порушення загальновизнаних принципів та норм міжнародного права [14]. Відповідні заборони передбачає і Особлива частина КК України (наприклад, це ст. 443 «Посягання на життя представника іноземної держави»).

Якщо загальні зовнішньополітичні фактори є досить давно відомими, то євроінтеграційні зовнішньополітичні діють на кримінальне право лише починаючи з останнього десятиліття минулого століття, коли на розвиток законодавства України про кримінальну відповідальність впливає євроінтеграційний вектор зовнішньої політики держави. У низці «програмних» політико-правових документів перспективи євроінтеграції України пов'язуються зі змінами її кримінального законодавства. При цьому вимоги щодо узгодження складових кримінально-правової системи України із загальноєвропейським законодавством поступово підвищуються. Якщо Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами містила лише одне положення, що прямо стосувалось кримінального права України (у ст. 68 «Відмивання грошей» сторони визнали необхідність докладати зусилля й співпрацювати з метою запобігання використанню своїх фінансових систем для відмивання доходів, отриманих від кримінальної діяльності в цілому та злочинів, пов'язаних з наркотиками, зокрема [15]), то в подальшому євроінтеграційні акти, які було прийнято за участі України або адресувались їй, передбачали значно ширше коло спільних завдань і зобов'язань у сфері кримінального правосуддя й попередження злочинності. Погоджений на IV засіданні Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС у 2001 р. План дій Європейського Союзу в галузі юстиції

та внутрішніх справ серед стратегічних цілей вказує на ратифікацію та імплементацію найбільш важливих міжнародних документів, спрямованих на боротьбу з нелегальною міграцією, організованою злочинністю та корупцією, на необхідність підвищення рівня управління міграційними процесами та вжиття належних заходів у галузі прикордонного контролю, реадмісії та візової політики з метою запобігання використанню території України для нелегальної міграції та транзиту нелегальних мігрантів на територію ЄС, боротьбу з організованою транскордонною злочинністю (торгівлею людьми, незаконним обігом наркотиків, торгівлею краденим автотранспортом, підакцизними товарами та ядерними матеріалами, відмиванням коштів), забезпечення відвернення загрози міжнародного тероризму [16]. Затверджений у 2005 р. План дій «Україна – Європейський Союз» пов'язав перспективи посилення політичної та економічної взаємопов'язаності України та ЄС, виходу поза рамки співробітництва та руху до поступової економічної інтеграції й поглиблення політичного співробітництва, зокрема, з такими напрямками розвитку національної та міжнародної кримінальної політики, як боротьба з тероризмом, розповсюдженням зброї масового знищення, з нелегальним експортом зброї. Цим Планом вказувалося на необхідність імплементації й виконання Конвенції ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму, впровадження стандартів, які містяться у рекомендаціях FATF щодо боротьби з фінансуванням тероризму, розвиток співробітництва в боротьбі з незаконною торгівлею зброєю та ядерними матеріалами, співпраці щодо питань нерозповсюдження зброї масового знищення, забезпечення ефективного впровадження санкцій за порушення прав інтелектуальної та промислової власності, вжиття ефективних заходів у боротьбі з контрафактною / піратською продукцією в окремих визначених секторах [17].

Оновлений План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки (2007 р.) визначив нові завдання й напрями співробітництва та імплементації. Зокрема, у ньому було акцентовано увагу на таких пріоритетах, як протидія тероризму та організований злочинності, боротьба з незаконним переміщенням наркотиків та інших заборонених товарів, боротьба з корупцією, підробкою документів, відмиванням грошей. Значну увагу було приділено, поряд із

необхідністю розвитку організаційних та інституційних заходів, діяльності, спрямованій на подальше вдосконалення кримінального законодавства і засобів кримінально-правового впливу. Зокрема, у сфері боротьби з організованою злочинністю і тероризмом зазначений документ знову наголосив на забезпеченні імплементації Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності та додаткових протоколів до неї з питань протидії незаконному ввозу мігрантів та торгівлі людьми, на підписанні, ратифікації й виконанні положень Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових і компонентів, а також боєприпасів до неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, забезпеченні імплементації 13 конвенцій ООН та протоколів до них щодо боротьби з тероризмом, а також відповідних резолюцій Ради Безпеки ООН. Окремо звернуто увагу на співробітництво держав у сфері протидії новим видам злочинів, які передбачають використання інформаційних і комунікаційних технологій (зокрема у боротьбі з дитячою порнографією), заохочення членів ЄС до підтримки посилення спроможностей протидії злочинам у сфері високих технологій.

Серед завдань у сфері безпеки План дій 2007 р. називає боротьбу з відмиванням грошей, включаючи протидію фінансуванню тероризму, подальше співробітництво у сфері відвернення використання фінансових систем для відмивання грошей і фінансування тероризму шляхом імплементації Конвенції РЄ про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму і Конвенції ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму, сприяння запровадженню підходів, згідно з якими особлива увага приділялася б протидії торгівлі дітьми, імплементації Конвенції ООН про права дитини та інших відповідних міжнародних інструментів, сприяння міжнародним і внутрішнім зусиллям, координацію дій у межах існуючих форумів і особливо в рамках структури ООН для боротьби з глобальною загрозою переміщення та споживання наркотиків, у тому числі шляхом підписання та ратифікації відповідних міжнародних угод, ратифікацію та імплементацію Кримінальної конвенції проти корупції, Додаткового протоколу до неї, Конвенції ООН проти корупції [18].

У підсумку зазначимо, що ефект впливу міжнародного (міжнародно-правового) чинника в розвитку кримінального права України є кумулятивним, оскільки він виник як результат сукупності політичних та правових передумов: певного ступеня розвитку міжнародних відносин, звернення уваги міжнародної спільноти на необхідність встановлення кримінальної караності певних діянь, самостійності держави у міжнародних відносинах, проголошення політичного курсу на інтеграцію до ЄС і укріплен-

ня позицій України як повноправного члена демократичної міжнародної спільноти. Тому фахівці з кримінального права мають постійно здійснювати моніторинг відповідних чинників, у тому числі загальних зовнішньополітичних та євроінтеграційних, що сприятиме еволюції вітчизняної кримінально-правової доктрини і практики кримінально-правової охорони в напрямку подальшої гармонізації національного кримінального права з міжнародно-правовою системою.

Список використаних джерел

1. Житний О. О. Кримінальне право України у міжнародно-правовому вимірі: порівняльний аналіз : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Житний Олександр Олександрович. – Х., 2013. – 36 с.
2. Памятники русского права : Памятники права Киевского государства, X–XII века / под ред. С. В. Юшкова. – М. : Госюриздат, 1952. – Вып. 1. – 287 с.
3. Цветков А. А. Применение общепризнанных принципов и норм международного права, направленных на борьбу с транснациональной преступностью : монография / А. А. Цветков. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 192 с.
4. Броневицька О. М. Відповідність кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Броневицька Оксана Михайлівна. – Л., 2011. – 18 с.
5. Родионова Т. А. Проблемы влияния международного права на отечественное уголовное законодательство: история вопроса и перспективы развития : монография / Т. А. Родионова. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 184 с.
6. Житный А. А. О предпосылках развития национального уголовного права при его взаимодействии с международно-правовой системой / А. А. Житный // Вестник Орловского государственного университета. Серия: Новые гуманитарные исследования. – 2012. – № 8 (28). – С. 17–19.
7. Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія / О. О. Житний ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : Одиссей, 2013. – 376 с.
8. Броневицька О. М. Відповідність кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Броневицька Оксана Михайлівна. – Л., 2011. – 390 с.
9. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
10. Віденська конвенція про право міжнародних договорів // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. – № 17. – Ст. 343.
11. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединённых Наций : от 24.10.1970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569.
12. Заключный акт Наряди з безпеки та співробітництва в Європі : від 01.08.1975. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055.
13. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. – М. : Тип. В. Готье, 1867. – 608 с.
14. Конвенція [ООН] про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів : від 14.12.1973 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_389.
15. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами // Офіційний вісник України. – 2006. – № 24. – Ст. 1794.
16. План дій Європейського Союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ : погоджено на IV засіданні Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС 12.12.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_494.
17. План дій «Україна – Європейський Союз» : Європейська політика сусідства : схвалено Кабінетом Міністрів України 12.02.2005 р. ; схвал. Радою з питань співробітництва між Україною і Європейським Союзом 21.02.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693.
18. План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки : від 18.06.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_956.

Надійшла до редколегії 04.11.2013

ЖИТНЫЙ А. А. О НЕКОТОРЫХ ФАКТОРАХ ГЕНЕЗИСА УГОЛОВНОГО ПРАВА УКРАИНЫ В МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОМ ИЗМЕРЕНИИ

Целью публикации является освещение факторов генезиса уголовного права в международно-правовом измерении. Предметом исследования являются общие и евроинтеграционные внешнеполитические факторы развития уголовного права Украины.

При проведении исследования автором применён сравнительный метод, системно-структурный анализ и исторический метод.

Предпринята попытка систематизации обстоятельств, влияющих на генезис международно-правового измерения уголовного права Украины, с учётом их социально-политической и юридической природы. Отмечена необходимость осуществления мониторинга факторов внешнего воздействия, что должно способствовать эволюции отечественной уголовно-правовой доктрины и практики уголовно-правовой охраны путём дальнейшей гармонизации национального уголовного права с международно-правовой системой.

Ключевые слова: уголовное право, международная нормативная система, международно-правовое измерение, взаимодействие, гармонизация.

ZHYTNYI O. O. ABOUT SOME FACTORS OF INTERNATIONAL AND LEGAL DIMENSION'S GENESIS IN CRIMINAL LAW OF UKRAINE

The purpose of this publication is to highlight the factors of criminal law genesis within international and legal dimension. The object of the research is general and European, external and political factors of criminal law development in Ukraine.

While conducting the research, the author used comparative method, system and structural analysis and historical method.

Study of the appropriateness of criminal law development under the influence of supranational factors is one of the urgent tasks of legal science. An important stage of the research is identification, assessment of significance and complex analysis of conditions' content that led to the existence of the phenomenon of international and legal dimension of Ukrainian criminal law that determines the novelty of this publication. It is proposed to realize the systematization of circumstances affecting the genesis of international and legal dimension of criminal law of Ukraine considering their socio-political and legal nature. They include generally legal, branch (special), domestic and political, general external and political, European and external and political, criminal and political factors.

The results of the research can be used by the theory of criminal law while creating a modern model of the penal influence, corresponding the principles and norms of international law and democratic standards of crime counteraction.

The conclusions of the research indicate that the effect of international and legal factor within the development of criminal law in Ukraine is cumulative because it is the result of political and legal preconditions; it is stressed on the need to realize constant monitoring of relevant factors of influence (including general external political and European) that should assist the evolution of domestic criminal and legal doctrine and practice of criminal and legal protection through the further harmonization of the national criminal law with the international legal system.

Keywords: criminal law, international regulatory system, international and legal dimension, cooperation, harmonization.